

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

Sifre Kodesh

‘im targumim u-ve’urim mi-meḥabrim shonim

Mishle

Landau, Moses I. Landau, Moses I.

Prag, 594 [1833 oder 1834]

ילשמ רפסל אובמ.

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9155

מבוא לספר משלי.

האדם הוא כעץ השדה; וכאשר אם נדע מן עץ את מינו טבעו ומדותו, כבר ידענו את פריו אשר יתן בעתו, וכן להיפך מן דם ענבים נדע כי הגפן הבשילח אשכולותיו, ומן דבש תמרים כי פגיו הנטו בענפי תאנה, כן הוא הענין באיש וכפרי מוחשבותיו, והמה ספריו וחבוריו, אם ידענו את האיש ואת שיהו, תכונת נפשו ומוגו, נוכל לשער בנפשינו תנובות רעיוניו ופרי שכלו אשר ישים לפנינו עת האחוז ידו בעט סופר; וכן מפרי פי איש בספריו נשפט על איכות תלמי לבו אשר הוציאם, כי אם גם לפעמים לאיזה סבה מן הסבות יחפש איש את רוחו הפש מחפש להסתיר בספריו מצפוני לבבו ולהוציא דברים, נפשו לא כן ידמה, הן אין אדם שליט בנפשו לכלא את רוחו, ופתאום מבלי דעת יפול המסוה מעל פניו, ונביט את המונתו במראה, ובמאמר אחד לפעמים יוציא את כל לבו. ולזה התחכמו בעלי אסופות, באספם את תבואת מוחשבות איש זולתם, והוציאו לאור ספריו, לשום בראש תולדת המחבר, למען נשכיל כי בתכונת נפשו זרע עושה פרי כאלה היה מיום הולדו, וגם נחקור אם נוצרו היו אנשי מדע מביני סדר החינוך לשמרו ולעבדו עד כי נצר רוחו עלת נצה פרח והבשיל פרי, או אם לא חלו בו ידי אדם, וכארוים אשר נטע אל התנשא בטבעו מעלה מעלה; אף נשים עין (ובפרט בספרים בגדר המליצה) על המסכות החתיהן התחזבו קורות המחבר והעתים אשר עברו עליו, כי אך ברות רגשות נפשינו אם לשמחה ואם לעצב נפרוש אברת המליצה לעוף כמועף עד חוג השמים, וזולת זה אך בכנפי הנכים כמעט תזנשא מעל הארץ. ורק אם את כל זאת דרשנו וחקרנו היטיב נוכל להעריך את יקר ערך הספר.

ולכן אמרתי בלבי להציג בתחלת ספר משלי (אשר לו יתר שאת בכמות משאר ספרי שלמה הנמצאים בירינו עתה) תולדת שלמה מלך ישראל. ואם גם ידעתי כי קצור קצרו ידינו מלתאר את חיי האיש הנכבד במחוגת אמת הספורי (היסטאָרישע ווזהרהייט), יען כמעט נסתמו כל מעינות קורותיו ואודותיו, כי ספר דברי שלמה (מ"א ו"א מ"ב) ודברי נתן הנביא ונבואת אחיה השילני וחזות יעדו החווה (ד"ה ז' ע' כ"ט) ספו תמו מן בלהות הזמן ואינם, וממעט הדבש אשר הטיפו לנו הסופרים במלכים

¹ ואולי דברי שלמה הנזכר במלכים המה הספרים אזור נד"ה כי כל אלה הנביאים הלז כתבו דברי שלמה.

מבוא לספר משלי

במלכים וד"הי בל תראינה עינינו, כאשר יבין כל משכיל. גם דברי חז"ל בל יגיהו חשכינו בענין הזה, כי רוב דבריהם משלמה הם דברי אגדה, ולפעמים הליטו את כוונתם בצעיף המשל כמו בניטין (ק"ח) וכיוצא בו, ועוד אדבר ממאמרים האלה להלן, וממעיונות כאלה בל ישאכון סופרים נאמנים. את כל זה ידעתי ותתפעם רוחי, בקרבי אלהמלאכה הזאת, אך שמתי מבטחי באל אמת כי ישלח אורו ואמתו להדריכני בדרך אמת, כי אותה חפצתי כטוחות. ואומר:

שנת העולם בה נולד שלמה אין להכריע כלל מן המקרא כי לא נזכר זה בפירוש, גם יקשה מאוד לחשב עת ספורי הכתוב, יען בני ישראל לא מנו כלל שנות עולמים מוזמן הבריאה, ובכל ספר בראשית לא נמצא כלל גבול זמני ממנו התחילו למנות, וכאשר יצאו ממצרים והיו לעם שמו הענין הזה לראש מספרם, וגם זה המספר יבוא אך ו' פעמים (שמות י"ו א', וי"ט א', נמדנר א' א', וע' א', ול"ג ל"ט, מ"א ו' א'), וכיחר מקומות בחרו במספרם שנות המלכים, ולפעמים הזכירו מספר מה אשר בל נדע יחוסו, כמו ויהי מקץ ארבעים שנה (שמואל ב' ט"ו ז') מי יגיד לנו מתי התחילו ארבעים שנים האלה? וכן ויהי בשלשים שנה (יחזקאל א' א') הני שלשים למי המה? ועוד כמוהם; ולכן אך לשוא נקוה להוציא לאור כמה ימי שני חיי שלמה, מתי נולד, ומתי הגיע למלכות, כי במלכים ובד"הי נזכר רק שמלך מ' שנים, ושכנה את בית ה' בשמונים וארבע מאות שנה ליציאת מצרים שהיא שנת הרביעית למלכו, ולא זולת זה; אולם רב חכמי האחרונים מבני עמנו, יוחסין, סדר הדורות, שלשלת הקבלה, הסכימו, כי שלמה נולד, כ"א תתקי"ב, ונמלך בן י"ב שנים תתק"כד ליצירה¹ ומת בן נ"ב לחייו שנת כ"א תתק"סד לבריאה, הנה אדני מספרם הוטבעו על דברי חז"ל הביא רש"י (מ"א ב' ז') וז"ל נער קטן בן י"ב שנים היה וזה לך החשבון ויקרא את שמו ירידיה (שמואל ב' י"ג כ"ה) בו בפרק ענה אמנון את חמר שנאמר ויהי אחרי כן ולא בשלום אחות, מקץ שנתים ימים ויהיו גוזזים לאבשלום והרג את אמנון, ואבשלום ברח וילך גשורה ויהי שם ג' שנים הרי ה' שנים ושב אבשלום לירושלים שנתים הרי שבע לשלמה, ומרד באביו ונהרג, אחר זאת ויהי רעב כימי דוד ג' שנים הרי עשר, באחת עשרה שנה מנה את ישראל וכו', הרי שתיים עשרת למלך שלמה עכ"ל. ועתה נראה איך ירופפו העמודים אשר עליהם נשען החשבון הזה, כי מה שאמר, שבאותו פרק שנולד שלמה ענה אמנון את חמר אינו מוכרח, כי בין לדת שלמה (שס י"ב כ"ד) ובין מעשה חמר (י"ג א') סיפר הכתוב מלחמת בני עמון וגם נאמר (שס) ויהי אחרי כן ולא בשלום בן דוד אחות יפת וגו', ולדעת חכמי התלמוד אחרי תמיד מופלג כנודע, גם מה שאמר כי אחר שנתים אחרי שוב אבשלום מגשור מרד באביו, גם לזה אין הוכחה כלל מהכתוב כי שם נאמר אך וישב אבשלום שנתים ימים בירושלים לפני המלך לא ראה (שס י"ד כ"ח), ואדרבא נראה כי ימים רבים עמדו בטרם הצליח ביד אבשלום להטות

לב

¹ ובהקדמת הרד"א לספר מלכים נאמר: שלמה מלך בשנת אלפים ותשע מאות ועשרים לבריאת עולם וקו"ט וכו"ל עשרים וארבעה, כי הוא נעלמו כתב שכתבנו מלך בשנת אלפים ותשע מאות עשרים וארבעה לבריאת עולם ושלמה מלך כנודע מ' שנים.

מבוא לספר משלי

ב

לב העם אחריו ולחוק את קשרו, גם כתוב שם (ט"ו א') ויהי מאחרי כן, והמ"ם בודאי יורה על ריחוק הזמן. אך דע כי עיקר החשבון הזה יצא לחז"ל, יענהם פירשו הארבעים שנה דאבשלום (שמואל ב' ט"ו ז') מעת אשר צמחה מלוכת שאול (ע"ג כס"י ורד"ק), וגם הבינו ושני שנים מלך על ישראל דשאול (ע"א י"ג א') שלא מלך שאול יותר מב' שנים כדעת סדר עולם, אך שאמרו שמלך שנה אחת כבר עם שמואל ואם כן כלו הארבעים שנה בשנת ל"ו, או ל"ז למלכות דוד אשר מלך ארבעים שנה¹); אכן הרל"בג (ע"א י"ג) והרד"א סתרו בטענות חזקות ועצומות הדעת הזאת, והרד"א החליט שמלך שאול כמו עשרים שנה, והארבעים שנה דאבשלום אם מעת אשר מלך דוד בחברון או מלדת אבשלום, שגם היא היתה בעת ההיא, והי' א"כ דוד כמרידת בנו כבן שבעים שנה. ולדבריהם יתרוסו שחת החשבון של חז"ל עד היסוד ולא נדע דבר מתי נולד שלמה ומתי נמלך, ואם גם איתא בספרי (הונא כס"הד) כי שמואל ושלמה שנותיהם שוות, ושמואל חי כנודע נ"ב שנים, וא"כ יהי' מוכח כי שלמה היה במלכו י"ב שנים, כי ארבעים שנה מלך; לדעתי, גם אין בזה עון פלילי אם נאמר שגם דברי הספרי המה אך דעת יחיד, הלא תראה שגם המהר"שא כח"אג יתנגד לדעת הזאת, כי הוא כתב על מאמר חז"ל (גטין ס"ט ע"ג) רב ושמואל, חד אמר מלך והדיוט, וחד אמר מלך והדיוט ומלך, וז"ל: ויש לדקדק למ"ד מלך והדיוט, הא כתיב שמלך שלמה בירושלים ארבעים שנה וישבב עם אבותיו ויקבר בעיר דוד (מלכים א' י"א מ"ג), ודוחק שגם השנים שנטרד ומלך אישמי נחשבו למלכותו, שנראה מזה שנטרד בהחלת מלכותו, ולפי התרגום שנטרד מפני שעבר על מצות ה' נראה קצת דאיכא למימר דסוף שנת הארבעים נטרד עכ"ל, הנך רואה, שבין למ"ד מלך והדיוט, ובין למ"ד מלך והדיוט ומלך, אם לא נחשב הימים שנטרד בין ארבעים שנה שמלך לא ימלט מאחת משתי אלה, אם כי נאמר שהי' ביום המלכו יותר מי"ב שנים והוא יתנגד לחשבון של חז"ל שהבאתי, או שנקבל שימי חיי שלמה היו יותר מנ"ב שנים ודלא כדעת הספרי²). סוף דבר אין לאל ידינו להוציא הענין הזה אל אמינותו, ואם גם אפשר עוד להשוות (דעות החלוקות בזה, כי באמת יש שלש נקודות הזמן, מהן נוכל להתחיל ראש ממשלת שלמה; האחת, מיום שמשח אותו צדוק הכהן על נחל גיחון (מ"א א' ל"ט); והשנית, כאשר המליכו אותו שנית ומשחו אותו לעיני כל ישראל כנזכר (נד"הי א' כ"ט כ"ג); והשלישית, כאשר מת דוד ולו לברו היתה המלוכה; מי יגיד לנו כמה ימים ושנים הלפו ועברו בין האודות האלה, וא"כ נוכל לאמר, כי פעם נמנה ממישחה ראשונה ופעם מן השניה, ופעם מיום מיחת אביו; אכן בכל זאת ידעתי, כי אך לשוא איגע, ואך

¹ ואם יקשה לך לפ"ז יהי' שלמה כשמת אביו אך י' שנים, כבר תיין נעל סדר

הדורות שנים מקוטעות היו ע"ג.

² ולדעת הזנס הכולל וזנפמזנהן צפירושו לספר מלכים היה שלמה יותר מי"ג שנים כאשר ישב על כסא אביו, ומה שנאמר ואנכי נער קטן, ענינו כמו אם קטן אזה צעיניך (ע"א ט"ו י"ז) וגם שני סיוו היו רב מנ"ב שנים, והוכיח זה מהכתוב ויהי לעת זקנת שלמה (מ"א י"א ד') עיין בדבריו. ונסכרי קמי העמים מ"אתי שמי' כמו ק"ד שנים.

מבוא לספר משלי

ואך קורי עכביש אארוג, כי אין למצוא בים המבוכות האלה דרך סלולה—וגם אין התועלת היוצאה לנו מהחקירה הזאת שוה בנוק הזמן, ולכן כאשר עשיתי ליהושע (עיין עס זמנוא) בן אעשה לשלמה, אניח את הדרוש הזה ליודעי העתים וחוקרי זמנים ואשים פעמי לדרכי לספר תולדת המלך הגדול הזה מיום הולדו עד יום מותו כפי האפשר, ואחקור על דרך חנוכו על חכונת נפשו, ועל כל הקורות אשר מצאוהו, למען נשכיל איך מנטעי נעמנים כאלה, יצאו פרי הלולים המשמחים אלקים ואנשים.

א

חנוך הנער שלמה.

דוד המלך ע"ה אהב כפי הנראה את בת שבע אם שלמה מכל נשיו, כי כאשר הגדל אהבת האשה על בנה בהרבות עצבונה בעת לדתו ובימי גדוליו, כן תיקר בעיני האיש, האשה אשר בעמל נפש וכעס הרבה נהיתה לו. וזה היה הענין בבת שבע, כנודע, ולכן חשקה נפש דוד מאד בה ובזרעה אחריה, ולזה מאן להנחם, כאשר חלה בנה הראשון למות (ש"ב י"ג). והנה נודע מתכונת נפש דוד, שאם גם הי' נוקם ובעל חמה לצריו, לאנשי ביתו ובפרט לבניו הי' רך הטבע וחלוש לבב, הן לא מצינו שהוכיח את אמנון על הנבלה אשר עשה, ולאבשלום אשר הרג את אחיו בצדיה סלח לו וישק אותו (ש"ב י"ד ל"ג), ובאדניה נאמר ולא עצבו אביו מימיו וגו' (מ"א ח' ו'), וא"כ אין ספק שהי' מפנק את שלמה מנוער, כי מלבד שהוא בן האהובה הי' עוד לבו חרד עליו פן עוד לא שב אף ה' ויגוף גם אותו, וכן העיד המלך שלמה על עצמו כי בן הייתי לאבי רך ויחיד לפני אמי (משלי ד' ג'). ועיין עס זמנוא.

זנראה לי ברור, כי שלמה היה באמנה אצל נתן. וזה כוננת הכתוב (שמואל ב' י"ב כ"ה) וישלח ביד נתן הנביא וגו' שנחסר הבנוי, ושעורו: וישלחוהו (ואין זה זר כנודע), וענינו שמסר אותו ביד נתן לגדלו ולהנכו. וגם חז"ל אמרו שנתן היה רבו מובהק¹. והנה נתן הנביא במעלליו הכיר הנער וידע רוחב לבבו ועומק שכלו ורוח

¹ ונסדר הדורות אמר: ורבו של שלמה היה שמעי, ובגלגלת הקבלה הוסיף בן גרא, ואין נראה לי, שאם גם נאמר, כי דוד מצפו בתורת ה' הניח את בנו ללמוד תורה אצל איינו בנפשו, הלא יפלא, איך דוד בחיור ה' אשר למאוד יקר בעיניו כבוד הרב כמו שאמרו חז"ל בכמה מקומות) יגו לבנו אחריו לצמוד על דם מורו? ולכן אומר אני, כי שמעי הזה הוא איש אחר (ואולי הוא שמעי אחי דוד כפי הכתוב ש"ב כ"א כ"ב) גם מצינו בן לדוד וצמו ששעא (ד"ה ח' ג' ה') והוא שמוע הנזכר בשמואל ב' ה' י"ד) והוא הוא הנזכר במלכים (א' ח' ח') עם האנשים אשר לא היו עם אדניהו, כי גם עס הוא אינו בן גרא, כאשר עשן ברד"א, שהדעת נותנת ששמעי ממשפחת שאול לא הי' מני אז, ואף כי עתה אחרי שמרף

מבוא לספר משלי

ג

ורוח שדי אשר יבינהו, גם ראה כי הוא יצליח למלוכה יותר משאר בני דוד¹ ולכן חנכו כמשפט יורש עצר, הדריכהו בדרך ישר וצדקה לאור החכמה והמדעים; ויען ראה נתן, כי דוד אשר לוקח מאחרי הצאן למלך ולא למד חכמת הממשלה הרחבה מני ים, לא ראה טובה במלכותו לא נח ולא שקט כל ימיו, גם לא הצליח את עמו, כי בתחלת ממשלתו היה חרב איש באחיו, יהודה הציב כצר ימינו נגד ישראל, ואח"כ מלבד המלחמות הגדולות ונוראות שלחם עם אויביו מסכיב, רבו המתפרצים בעם אשר קמו עליו; ואם גם בימיו ישראל עשה חיל ויצא שמם בגוים, בכל זאת באו גדודי עמים בארצם וישחיתו את יכולה, ועל כמותיהם נפלו חללים, אשר הרגו איש את רעהו במלחמות עם בית שאול ובמרידת אבשלום ושבע בן בכרי, ולזה שולח בהם רעב ודבה (ש"ג כ"א א', ו"ד ט"ו) ההולכים תמיד בעקבות המלחמה². את כל זה הבין נתן הנביא, ונתן אל לבו להטות את לב הנער אל תכונות אחרות יתנגדו אל תכונות נפש דוד אשר היו בעוכריו, ובאמת נראה בעין כי רוה אחרת היתה בשלמה ולא מלא כלל אחרי אביו, והוא:

(א) דוד היה איש מלחמה מנעוריו ורוח גבורה אשר לבשהו להכות גם את הארי גם את הדוב, בהיותו רועה את צאן אביו, לא סר ממנו עד זקנה ושיבה³, ושלמה היה איש מנוחות, כאשר העיד עליו הכתוב (ד"ה א' כ"ג ט').

(ב) בכל אמצות רוח דוד לעת הריק ברק חרבו — היה לו לברגש ורכות התפעלויות עד דכא, וכרגע שבה חרבו אל נדנה, גם גפשו תשוב אל משכנות הרועים, סערת רוחו תקום לדטמה, ונעימות שירי רועה ינעמו לאזניו מתרועת מלחמה וקול ענות גבורה

שחרף וקלל חותו, מהשרים הקרובים אל המלך, ואם בן מדוע יספר הכתוב שיד שמעי לא היתה עם אדניהו. אולם טוב מלאתי שגם חז"ל החזיקו ששמעי בן גרא ה' רבו של שלמה, ואמרו שכל זמן שהי' שמעי חי לא נשא שלמה את בת פרעה עיין רש"י ורד"ק (שם ג' א') ואם קבלה היא נקבל.

¹ הנה לא נעלם ממני, כי על פי ה' הוקם שלמה למלך תחת אביו, וגם לבנות בית לשמו, כמו שנאמר (ד"ה א' כ"ב ח') ויהי עלי דבר ה' וגו' הנה בן נולד לך וגו' כי שלמה שמו וגו' הוא יבנה בית לשמי, אולם שם לא נתפרש מי הגיד לדוד הנבואה הזאת, גם לא באיזה זמן — ובנבואת נתן כאשר רצה דוד לבנות הבית הנבואה הזאת, אך כי אחד מבניו ישב על כסאו ויבנה את הבית (ש"ב ז' י"ב י"ג, ד"ה א' י"ז י"ח י"ב) אולם לא נוקב בשם, וא"כ אין מן ההכרח כי ביום הולדת שלמה ידע נתן על פי נבואה שבו בחר ה' להיות מלך על ישראל, ואך קרא לו ידידיה בעבור יקרת נפשו וזכות לבו, וברוח חכמתו הבין כי ה' ית' קראוהו על.

² ואף שנאמת מה' היתה הנסבה, כבר נודע שאל אך יפעל באמצעות הטבע, והנה לפי חקי הטבע היה ראוי לבוא רעב ודבר, אולם לולא חטאו הלא ה' ישדד המערכות ויזו לארץ ותתן יכולה ויאמר למלאך המשחית הרף, אצל בעבור חטאם הניח ה' לטבע לפעול כפי דרכה, ולזה יחס הכתוב הרעות האלה לשמו יתברך.

³ ולדעתי היתה כוונת דוד בלכותו למנות את ישראל אך לדעת מספר בנאותם אשר יוכל לערוך אתם מערכת לחם, כי בן נאמר ויהי ישראל חלף אלפים ומאה איש שלף חרב. ויהודה

מבוא לספר משלי

גבורה — וכן מיתר התפעלות עד מהרה התהפך נפשו כחומר הוחם, מתכונה אל חכונה (כנראה זאת לכל משכיל בשיריו הנחמדים), ולזה היה נוח לכעים ונוח לרצות, כמעט יבער אפו והי' כאש אוכלת לא יחמול ולא יחוס, וכהרף עין ישח איש, ישפל אדם לפניו, וסר עונו וחטאתו הכופר, וחמת המלך שככה ⁽¹⁾; אף היה דוד איש חם והיה נער עם אנשי מקנה ורועי צאן, אנשים אשר ילכו לחומם ואין ברוחם רמיה, ולכן קרה לדוד כאשר יקרה לכל איש אשר יחרוע אך עם אנשי אמונה, כל איש צדיק בעיניו, וכל גבר ישר הולך, כל ידע לפענה מצפוני לב אדם אשר בשפתיו יכבדהו ובקרבו ישים ארבו, לא יבין להבחין בין איש חלקלקות ובין נאמן רוח, כי ערום כל יערום לחשוף מסתרי לב עמוק — ולזה נקל היה לאנשים בחצר מלך שאול, להלשין את דוד אל אדוניו, כי לא ידע להשמר מהם ⁽²⁾, גם לא חלה ולא הרגיש מקשר בנו, וכי אחיהופל יועץ למלך הוא בקושרים — ומוה נמשך, שאם גם דוד היה עושה משפט וצדקה לעמו כאשר העיד עליו הכתוב, בכל זאת לא נמלט לפעמים מהיות במקום המשפט שמה הרשע, כי לא הבין לחקור הדיון אל אמיתו, ולדעת האמת עם מי — ובוה הטה אבשלום את לב העם מאחרי דוד כנזכר (ש"ב ט"ו) באמרו כי אביו כל ישפוט צדק ואמת ⁽³⁾; לא כן שלמה ידיד יה, לו רוח נכון ולנפשו חסון כאלונים, יגור אומר ויקם ולא יחלל את דבריו בשום אופן (כאשר נבאר זאת בע"ה אם נדבר מדברי מלכותו), גם לא הלך בדרך לבו ולמראה עיניו, אך חכמתו עמדה לו, היא היתה נר לרגלו ואור לנתיבתו, ומטה אלקים משענת הבינה לא סר מידו. ואם גם הלך לפעמים שיבב בדרך תועה, לא ידי התפעלויות עשו זאת (כאשר חשבו רבים וכן שלמים), אך מאורי מתעים מהטענות והספקות הנופלות בעיונים הוליכוהו בתהו לא דרך ⁽⁴⁾. כי אם גם שלמה, אמון עלי הולע ומפונק מנוער כאשר אמרת, וכפי

ויהודה ארבע מאות ושבעים ואיש שלף חרב (ד"ה א' כ"א ה') הרי שלא מנה רק אנשי חיל, וזה לעד שלא נח לבו מזעפו, ועוד שם מגמת נפשו מול פני מלחמה.

⁽¹⁾ הנהך רואה במעשה נבל (ש"א כ"ה) איש אחד חטא והוא נשבע לבלתי השאיר לו משתיין בקיר, וכרגע נראתה לו אביגיל, סר רוחו הקשה, מלא את משאלותיה וקבל ממנה תוכת מגולה באמרה אליו ולא תהי' זאת לפוקה וגו', ולשפך דם חנם (שם) כי אך מדרך המוסר החליפה נקי בחנם. וכן הראה תהפכות רגשות נפשו בענין שמעי בן גרא, כי כאשר ירד לקראתו בכה והתחנן לו מיד סלח לו (ש"ב י"ט ב), וכפי הנראה אה"כ התחרט בדבר ושמר לו רעתו, כי לזה לשלמה להוריד את שיבתו בדם שאולה (מ"א ג' ט').

⁽²⁾ פקח נא עיניך וראה כי כאשר נמלט אביתר מחרב שאול אמר לו דוד ידעתי ביום כי שם דואג וגו' (ש"א כ"ב כ"ב) הנה ידע זאת, ולא נשמר ממנו.

⁽³⁾ הלא תראה כי הטה דוד את אזנו לדבת ליבא ונתן לו מיד מצלי לחקור אם אמת נכון הדבר את כל אשר למפיצת (ש"ב י"ו), וכבר אמרו חז"ל על זה, קיבל דוד לשון הרע; וגם כאשר הלדיק מפיצת את נפשו והראה כי ענדו רמהו, גזר המלך אתה וליבא תחלקו את השדה (שם י"ט ל') האין זה משפט מעוקל? ומה נעמו דברי חז"ל באמנם, בשעה שאמר דוד אתה וליבא תחלקו את השדה יבא את קול רצונם וירצעם יחלקו את המלוכה.

⁽⁴⁾ אם נשים עין על מליצת דוד ושלמה, נראה גם מזה, איך יבדלו תכונות נפשות זה מזה — בין ענפי שירי דוד ינשב תמיד רוח רגשות לבנו, אם יאנק משכרון נפשו ישמע

מבוא לספר משלי

ד

וכפי הנראה גם בטבעו היה עלול אל בקשת המותרות ואהבת התענוגים¹, הן נתן המלמדו להועיל השכיל להטות חשוקת לבו מן הערב והמתוק לחושים, אל היפה ונאה אשר ינעמו לנפש, ולהפיק מוימתו זו, חשב והשתדל ללמדו ספרי חכמי העמים כחכמי מצרים אשר עמדו אז לנס עמים בכל מדע יקר, וחכמי צור וצידון עושי מלאכה במים רבים, ואליהם גויים ידרשו בכל מלאכת חרש וחושב (כנזכר זה במלכים וד"הי בכמה מקומות).

אולם אם גם בזה השיג נתן את חפצו, ונפש שלמה געלה בתאות החומריות העכורות, ובחר אך במטעמי נפש היכלי עונג כרמי חמד ופרדסים מפוארים שרים ושרות וכדומה, בכל זאת פרח מגוע החינוך הזה נצר פורה ראש ולענה. והוא משתי סבות:

האחת, כי נמשך מזה ששלמה חפץ במאד להגדיל הוד מלכותו בכבוד המרומה ויקר הבל — ולזה בנה היכלים לתלפיות, ומלא אותם כל טוב וסגולת מלכים — עשה לו כסא שן מצופה זהב, כמוהו לא נראה בכל המלכים, מבלי להשים על לב כי אך בצדק ומשפט והצלחת העם תכון סא המלוכה, ולא בעמודי שיש.

והשנית, יען מנעוריו הספיק בילדי נכרים, השק למאוד בדרכיהם, וחשב, כי הצלחת האומה היא, אם תרב חכמתם כהכמת מצרים, ויקנו הון ועושר כאנשי צור וצידון. ולכן כל מגמתו היתה להיות כנעני ישראל נכבדי ארץ ולבוא בים באניות סוחר (כמבואר כל זאת במלכים וד"הי), ולא הבין כי כפי חקי אמונת ישראל ומשפט תורתם, בל יאושרו בארץ אך בנהלת שדה וזכרם, עם מדת ההסתפקות, ולא במסחר רב והון עתיק עם בקשת המותרות; — ולכן אך ראשית מלכותו שגבה כיאד ואחריתו היתה מצער, כאשר יתבאר במה שיבוא.

ויותר

אנקת בני ומספר תמורדים, ישנה וישלש מכאוב לבו במאמרים כפולי הענין; וכן אם תגל בפשו בה¹, וירון בישועתו. ולזה ירנו במליכותיו הליורים והדמיונות (הנאים מכח התפעלויות) וימעטו הרעיונים, אולם בשלמה נהפך הוא, הגיון נפש ומשפטי השכל מרחפים תמיד על פני דברי קדשו הנשארים לנו, כי משלי כולל מוסר השכל מיוסד על אדני חכמת הנפש, וכל מליכותיו שנוות ומחודדות עד מאד, ובקהלת ירד לעומק ים החקירות, ועל כל הנעשה תחת השמש, וגם על אל אלים ידבר נפלאות (ועל שיר השירים כבר מלתי אמורה במעמר לספר הזה, וכבוד אלפים השתר דבר); ואתה תחזה קורא הנעים אם תשים תפלת שלמה בחוכמת הבית מול תפלת דוד בן ישי מה יפה נח הנן מכח האב, וכי עולם בינת שלמה היתה מושלת גם ברוח שירו, כי אחרי אשר הודה לה' בתפלה קברה על אשר מלא את דברו לדוד לביו, התחיל (מ"א ח' ב"ז) את תחנתו ברעיון נאגב עד מאוד, והיא: הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה, ונכל התפלה אם גם תתורמס המליכה לשאד, בכל זאת אשר האלין סדר הגיוני (ואין פה המקום לבאר זה בפרט, אך כל איש למראה עיניו ישפוט, כי כן הוא), אף הראה לנו מה נמקו מחשבותיו בענין יראת ה' האמיתית המיוסדה על אהבת מין האדם כנללו באמרו (שם מ"א) וגם אל הנכרי וגו', וכל משכיל יבין כי דבר גדול דבר המלך ואין להאריך.

¹ ו"ל הרד"א בפירושו לספר מלכים פרשה י"א, והנראה אלי ככל זה, הוא, שלמה היה בטבעו שטוף במשגל, ואוהב הנשים עכ"ל.

מבוא לספר משלי

ויותר שהיה שלמה חכם בחכמת הטבע ובחינת הכרזאים, כמה שנאמר וידבר על העצים וגו' על הבחמה ועל העוף על הרמש ועל הדגים (מ"א י"ג), עוד דרש וחקר בתכונת מבחר היצירה ירד בחכמתו אל הדר לבות בני אדם, לדעת מסתרי עשתנותם וצפוני תשוקתם כנראה לכל משכיל בספר קהלת, ולזה לפניו לא יבוא חנף, כי ידע לקלע אל מטרת האמת ולא יחטא, ומעשה דשתי זונות לעד; גם היה גדל כחצר המלך עם אנשים אין חוכם ככרם, וידעו להכחיד החת מזק לשונם רגשות לבם, ולא כאביו אשר שכן באהלי רועים, והתרועע אך עם אנשים שפתם רק מהשכות קרבם יביעו; אף עשה חיל בחכמת המליצה וידבר שלשת אלפים משל ויהיו שירו חמשה ואלף (ע"ג י"ג): וגם בזה נטה מדרך אביו אשר אך להודות לה' ולומר לשם עליון הקדיש כנורו¹). הן זה משפט הנער ותכונות נפשו כאשר הגיע למלכותו. ועתה נראה מה פעל ועשה האיש אשר אלה לו בשבתו על כסא מלכותו.

ב

מעשה תקפו וגבורתו כל ימי ממשלתו עד לעת זקנתו, כאשר הטו הנשים את לבו.

הנה אם גם לעת מרידת אדניה כבר המליך דוד בעצת נתן ותחבולות בת שבע את שלמה בנו והושיבו על כסאו, בכל זאת נראה כי עדין לא חזקה המלוכה ביד שלמה, יען עוד אויביו חיים עצמו, כי המלך דוד מאהבתו גם את אדניה, לא רצה לשלוח יד במורדים אשר היו בקשר עם אדניה, ולזה התחכם דוד להמליך ולמשוח את שלמה שנית לעיני כל ישראל, ובאותו פעם נמשח גם צדוק לכהן (כלומר לכהן ראש) אם גם עוד לא גרש אביתר, כי הו' בירושלים נכפח לכהני ה', עד אחרי מיתת דוד; ולהגדיל את שלמה בעיני העם, ולמען תהיה יראתו על פניהם כל הימים, הגיד להם דוד כי זה האיש בו בחר ה' לבנות בית לשמו.

והנה מנע ה' ביד נתן את דוד מליכוד היכל אלקים, יען היה חפץ ה' שהבית הזה יהיה עליון בכל הארצות ויהיה כהפארת גדלו והוד בנינו רם ונשגב בעיני כל העמים, כמו שאמר דוד והמלאכה גדולה, כי לא לאדם הבירה כי להי אלקים (ד"הי"א כ"ט א'), ולזה קצרה יד דוד מלהשלים המלאכה הנכבדה בתכלית היופי והגוי כיאות להיכל מלך מלכי המלכים, מככה כבוד, האחת מה שמפורש בשסוק (ע"ג כ"ח ג') כי איש מלהמות אתה, שהמונה לדעתו, יען מלכות דוד לא שקטה כל ימיה, ותמיד או האויבים גדוד יגורנו או שישראל יגוד עקב, ולזה היו צריכים להיות כל אנשי חיל תמיד נכונים ליום קרב, ואיך יעשו כלאכת חוצבים ומונים? הלא תראה

¹ הנה לא מנינו כלל כי שם שלמה דברנו אל אל אך בתוכת הבית לבד, כי מה שזכר בתהלים ע"ב לשלמה, הוא היחס שאליו ולא המלטרף כאשר יבין כל מעיין, גם בפרשה קנ"ז, אף אם נאמר שלמה בעלמו חזרו (ע"ג בנאור) הנה אינו לא תודה, ולא תפלה לאל מי אף סערה מוקרי, כי מה' מלעדי גבר כווננו.

מבוא לספר משלי

ה

הראה כי לשלמה היה שלשים אלף איש חליפות כורתי עצים בלבנון, המה מבני ישראל כמפורש במלכים (א' ה' כ"ה), ומן הגרים, אשר אין ספק כי גם המה באו לעזרת ישראל בנכורים לעת באו צר ואויב בארצם, נתן שלמה שבעים אלף נשא סבל, ושמונים אלף הצב בהר (ד"ה ז' ז' י"ד); ואם גם נאמר (ד"ה א' כ"ז ז') ויאמר דוד לכנוס את הגרים וגו', ויעמד היוצבים וגו', הנה מלבד שלא מפורש שם מכפר הגריב, כבר היה זה האהרי אשר הומשה שלמה זלו העוז והמשרה כאשר נבאר. שנית, נראה כי לא החכים דוד כלל בחכמת מלאכת חרש והושב ומעשה הבנין, כי מאין יבואו לו ידיעות כאלה? האם באהל מקנה שם נהגדל או במערות ובמצודות שם נחבא מפני שאול או בשכנו על פני השדה במחנה לפני האויב? שלישי, הנה נפש דוד שנאה למאד כל בני נכר ולא הרשה כי איש זר אשר לא מורע ישראל יקרב אל מלאכת הקדש, ואף כי יתערבו יחדו אנשי צור וצידון עם עם ה' לעשות במלאכה כאשר עשה שלמה בנו כנוכר במלכים וד"ה. הנך הוא, כי דוד לא ביקש מחירם מלך צור, לשלוח אנשיו לבנות ביתו כאשר עשה בנו, אך חירם מעצמו התאזר לזה (ג"ז ה' י"א), גם לא נזכר שם כלל כי עזרו בית ישראל את בוני חירם, וכן אמר דוד לשלמה ועמך בכל מלאכה לכל עבודה (ד"ה א' כ"ה כ"א), הרי שלא היה בדעתו כי יתערב זר בהכנס. אולם כבר נודע מן הכתוב, כי אנשי צור וצידון השכילו יותר בחכמת חרש והושב מבני ישראל, ואין ספק, כי דוד לא היה בונה את הבית בתכלית השלימות כשלמה בנו — ומאלה הכבות לא בחר ה' ברוד עברו אך כשלמה בנו לבנות בית לשמו, ועי"ז היה שלמה יקר למאוד בעיני העם, גם כאשר הכביד את עולו עליהם כאמרם אל רהבעם: איכך הקשה את עלנו, ואתה עתה הקל מעבודה איכך הקשה וגומר (מ"א י"ז ד'), בכל זאת הטו את שכמם לסבול, כי מי ירים ידו במלך בו בחר ה' לבנות היכל קדשו. והנה לא נדע כמה ארכו הימים בין משירת שלמה למיתת דוד ע"ה, אך זאת נראה, כי מיום המשחו נתן אביו בידו שבט מלכות העוז והממשלה, ודוד השתדל אך להכין לבית ה', ולהעמיד כהנים לעבודתם, ולוים לשירם ולזמרם כנראה מד"ה א' (נפרט נפרט כ"ג כ"ד כ"ה), אך כאשר קרבו ימיו למות התאזר עוד עוז לצוות את שלמה בנו על דברי המלוכה, ולהורותו את הדרך אשר ילך למען יכון הוא ומלכותו (מ"א ז'); אולם אין לספק, כי סוד הצוואה הזאת לא נגלה לעת ההיא אך לשלמה, ולאחות מרעיו היושבים ראשונה במלכות, כי לו היה הדבר נודע, בוודאי היה יואב ושמעי בן גרא בורחים מן הארץ להמלט על נפשם

¹ ואל נא תשיבני הלא נאמר (ד"ה א' כ"ח י"א) ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם וגו' ואמר הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל, ותחשוב כי שלמה לא הוסיף מדעתו כלל, דע ידידי כי הענין אינו כן, אך הכוונה שנתן סדר וערך המקדש בית קדש הקדשים, ההיכל והעזרות והתאים וכדומה, ומדת ארכם ורחבם, אבל אין ספק שלא ביאר לו איזהו הקירות יאחז צוהב או צעלי ארז, איזהו רלפה יעשה משיש, ואיזה מאבני גזית וכן לא פירש לו מן העמודים והכותרות, מן היס הנחשת והבקר, כי אין זה אך לציור ואין בהם מקדושת הבית, והיה ביד המלך לעשות אותם כפי אשר גזר חכמתו, ואם נתן דוד משקל גם לכל הכלים כמבואר שם, לא יעד לו את הארס, אם יהיו עגולים או בתמונה אחרת, ואם יצייר אותם בצקעים או צאטנים וכדומה.

מבוא לספר משלי

נפשם, אבל שלמה העלים הדבר הזה עד אשר בצע את כל אשר יזם באויביו הקרובים אליו, ואז הראה לעין כל כי אביו צוה לו כן. — ואולי היה העם מרננים אחריו על אשר שלח ידו ביואב, שר וגדול בישראל, והרג לשמעי אשר אך תואנה היה מבקש להמיתו, והצדיק את עצמו בהראותו כי לא ענה מלכו. —

ועתה כאשר שכב דוד עם אבותיו, ולשלמה לבדו היחה המלוכה, חשף את זרוע גדולתו ואת ידו החזקה בהנהגת המדינה וממשלת עם, לכצע עצה עמוקה מני תהום רחבה מים אשר אך רוח שלמה יכלכל אותה, והיא, למשול ממשל רבולרות מנהר עד אפסי ארץ לא בחיל ולא בכח, כי אם ברוח חכמה; כי שלמה הוקדש מבטן אמו כנוצר לאיש מנוחות, ובכל זאת רצה לשלוח ידו ולאחוז בכנפות הארץ, להכות ברוח פיו כל הקמים עליו, ולהכניע גוים רבים ועצומים בקסם שפתיו, כאשר יעד לו המשורר הגדול (תהלים ע"ב), וכשיר הזה יראה המשכיל את המטרה אשר אליו יכוננו האומנים את חינוכי הנער. — אולם אם יקשה להשיג זאת לכל מלכי עם ועם להרחיב ממשלתם לא בחרב ולא בורוע איש אף לא בירושה ונחלה (ולדעתו לא נמצא גם אחד אשר עלתה זאת בידו), הן למלך ישראל בימים ההם אך לנמנע יחשב, וזה משתי סבות, האחת, כי מיום מלך מלך בישראל עד שהוקם שלמה על (שהיה לדעת חו"ל מ"ב שנים ולדעת הרלב"ג והרד"א כמו ס' שנים) לא שכחה מריבות העם; ואם גם היו המיד נלחמים עם אויביהם מסכיב, והיה מן ההכרח להיות באגודה אחת, לא חכמו ולא השכילו זאת, ורגע ינחו מאויביהם היה חרב איש באחיו, יען עוד הסכן לא הסכימו לשאת עול המלוכה, ואיך נקוה מעם שוכב וסורר כזה, שאם ישבו בטח ואין מחיר כי יעבדו את מלכם ויהיו סרים למשמעתו; והשנית מפאת הצוררים אשר ארבו להציק את ישראל בכל גבולם אחרי מות דוד ולקחת את נקמתם מזרעו אחריו, כי דוד הרע למאד לכל הגוים אשר סביביו הרג ולא חמל טרף ואין מציל, כי פלשתים מלכר אשר הכה בהם ברכבותיו, גם חשב להשיב להם רעה חחת טובה, כי אכיש מלך נת נתן לו עיר מקלט את צקלג, והוא כחש לו ואמר כי גרודיו יפשטו לשלול שלל ולבזו בו בארץ יהודה, ובוה הטת את לב המלך עד כי רצה לעשותו שומר לראשו כאשר יצא להלחם עם ישראל, ואין ספק כי דוד טמן בזה רשת לרגלי פלשתים להסגירם ביד שאול כנוצר כל זה (נשואל א' כ"ז וכ"ט, ד"ה א' י"ב י"ט ועיין מה שכתנו עס ננאור), וקנאת ה' צבאות ועמו עשתה זאת — ולזה נאמר וישמעו פלשתים כי משחו את דוד למלך על ישראל ויעלו כל פלשתים וגו' (ע"ב ה' י"ז), גם את מואב אשר בצלם חסו בית אביו כאשר היה דוד במצודה, כמה שנאמר וינחם את פני מלך מואב (ע"א א' כ"ד ד') הכה וימרדם שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות (עס א' ה' ז'), ובארום הכרית כל זכר (מ"א י"א ט"ו ט"ז), גם את בני עמון רועם בשבט ברזל וימרר את חייהם בעבודה קשה כמה שאמר ואת העם אשר

בה

¹ וחז"ל בנמדבר רבה פרשה י"ד אמרו, שעשה זה לנקום את דם בית אביו מידם, כי מלך מואב הרג את כלס מן מאח אחד שנתק והמיהו נחש העמוני, אולם פשטות הכתוב לז יורה זה עיין רלב"ג עס, גם הרד"א אשר שהניף המדרש אשר, וכפי הפשוט היה עושה זה ליסר האומות וכו'.

מבוא לספר משלי

בה הוציא וישם במגרה ובחרוצי הכרזל וגו' וכן יעשה לכל ערי בני עמון (ע"ז י"ז ל"א) ו'
וא"כ מו זה לא ישפוט שפוט, שאם ישב על כסא דוד אחריו איש שלום אוהב מנוחה,
כי יתאספו כל העמים יחדיו להסיר את עלו מעל צוארם, ולהשיב לישראל גמולם
בראשם.

ומעתה נראה, איך שלמה בחכמתו כי רבה, ובחכונתו כי גדלה, ידע להשמר
מכל הרעות האלה אשר ארכו לנפשו, ולהסיר המכשלות מדרך המלך, לעצור
בעמו אך ברוח משפט, ולאסור מלכים בנפשו לכלתי יצא איש ממקומו להלחם עמו.
והנה בראשית ממלכתו שם מגמת פניו להכחיד מן הארץ כל האנשים אשר ידע
כי בלבב לחרור ריב ולשלוח מדנים להסית העם למען הטותם מאחרי המלך, כי אוי לך
ארץ שמתחריבך ומהרסיך ממך יצאו! ותאחו במשפט ידו להכרית גזע המרימבלי להשאיר
לו שרש ושארית יפרה ראש ולענה, הרג לאדניה, על אשר בקש לשלוח יד במלוכה⁽²⁾,
ובמצות אביו הכה נפש יואב ואת שמעי⁽³⁾ וגם אביתר, אשר מלבר שהי' בפעם
הראשון

⁽¹⁾ הנה אנכי נעיתי לדעת האומרים שכוונת הכתוב שענד עמם בדרך לעשות מלכות
כדודת, אולם יונתן וכל מפרשים הקדמונים מבני עמנו הבינו כי הרגם במיתות אכזריות.
⁽²⁾ חז"ל ואמריהם כל המפרשים הנודעים לי אמרו, כי חטא אדוניה בשאלו את אבישג
לאשה, לפי שאין משתמש בארבעה של מלך אלא מלך אחר. אך יפלא בעיני, אם היתה
זאת לחק בישראל איך לא הרגישה בת שבע בזה? ולכן יראה לי, כי אבישג היתה ממשפחת
רמה וגדולה בישראל (ובפרקי דר' אליעזר איתא שהיתה אחות של השונמית אשר הקיה אלישע
את בנה, ועליה נאמר ושם אשה גדולה (מ"ב ד' ט') ופירשו המפרשים חשונה בעלת נכסים
בעלת שם, וכן נראה מדברי אלישע שאמר לה הוסי לך לדבר אל המלך או אל שר הצבא, ולולא
היתה ממשפחת אנשים נכבדים מה לה ולמלך או לשר הצבא? גם היא השיבה (שם י"ג) בתוך
עמי אנכי יושנת, ופי' הרד"ק בתוך עמי ומשפחתי והם ידברו בעבורי אם אצטרך, הרי שהיו
אנשים בעלי שם), ולזה רצה אדוניה להתחתן עמהם למען יחזקו את ידו להשיב לו המלוכה,
וגם נראה כי בת שבע אמרה לשלמה את כל הדבר אשר דבר אליה אדוניה, אם גם הכתוב
לא הזכיר זה בפירוש, ומדבריו הרגיש שלמה, כי עוד ידו נעויה אל נור המלוכה, כאשר יראה
כל משביל בדברי אדוניה אל בת שבע (מ"א ב' ט"ו), אף יתכן כי אבישג השונבת בחיק המלך ידעה
כמה עניינים מסתרי המלוכה (כמו נוואת דוד אשר לא רצה עוד שלמה לגלותה, כאשר בארנו),
ובעבור זה חפץ אדוניה לקחת אותה לאשה, וחכמת שלמה ראתה וידעה גם את זה.

ועוד דע כי חז"ל אמרו על וישם כסא לאם המלך (שם ט"ט) לאמה של מלכות היא רות, ורד"ק
כתב על הדרש הזה, והוא רחוק מאד. ולי נראה כי לחזו חז"ל את עמם לדרש הזה, לפי שהרע
בעיניהם כי ענה המלך את אמו קשות (שם כ"ב), ולזה אמרו, כי בת שבע הנניסה עמה את
רות, והיא דברה אל המלך, והיא השיב לה בדברים האלה ולא לאמו ממש.

⁽³⁾ הנה אין לספק, כי יואב התעלז מאד אל לבו כאשר שמע שעם לב המלך להמליך
את שלמה איש שלום, כי איש מלחמות ופרא אדם היה יואב מנעוריו, ולזה ידע, כי אין
בעיני מלך אשר רק בחרבו ינטח וזרועו תושיע לו תיקר נפשו, והנה לא נעה אחרי אנשלוס
אם כאמרו ז"ל שעדיין לחלוחית של דוד קים וירא מכניו. או שעוד הי' שמור בלבו רעת
אנשלוס בהיותו את חלקת שדהו באש (ש"ב י"ד ל') כי יואב הי' נוקס ונוטר כנודע, גם לא
נודע

מבוא לספר משלי

הראשון בקושרים עם אדניה, גם עתה הי' באותה עצה שישא אדניה את שונמית כמו שתרגם יונתן על לו ולאביתר הכהן (מ"א כ"ג) הלא בעצה הוה הוא ואביתר כהנא, גם את אביתר שלח מעל פניו ענתות, ואם גם לא רצה לשלוח יד כמשיח ה' (וכבר נאמר שגם הגירוש היה אך למלא את דבר ה' אל עלי) הן אמר לו, כי איש מות אתה וכיום הוה לא אמהך (ס"ג כ"ו) וכזה הבינהו, שאם עוד ימצא בו דבר בליעל, אחת דתו להמות¹). ואחרי אשר בער שלמה מן הארץ ברוח בער כל האנשים הקמים לנגדו לערער על המלוכה, והראה לעמו את ידו החזקה, כי לא ישא פני איש ולא יחנן בעיניו וגבר בעוז, את אחיו לא יכיר, וירמוס לעפר שר הצבא גבור בארץ מאין כמוהו, אם ישלחו בעולתה ידיהם, ואף לא ישא פשע כהן לאל עליון; החל לבצע כחשבות לבו ולברוא חדשות בעניני חקון המדיני באופן לא שערו כל חכמי הגוים וכל מלכותם זולתי צור לבד, והוא ליסד אושר העם והצלחתם על אדני השלום והמנוחה, להפוך את אויביו לאוהבים ע"י ברית אחים. ולזה לא לבד החזיק את ברית אביו עם חירם מלך צור, אבל גם התחתן עם פרעה מלך מצרים אשר היתה ממלכת עדינה ותקיפה², אף

נודע עדיין כי דוד נחר בשלמה, ובפרט לדעת חז"ל שאמרו שלדת שלמה ומרידת אנשלוס היה בזמן אחד כאשר זכרנו לעיל, ואף אם נאמר שנבר היה שלמה בימים ההם בן איזהו שנים, וגם כבר היה נודע שאליו תסוב המלוכה, מאין ידע יואב אשר שכן כל הימים האלה במחנה על פני השדה את תכונת נפש שלמה. — אולם אחרי אשר הנית ה' לדוד מכל אויביו מסביב ויואב ישב בירושלים בחזר המלך והניין את משפט הנער ומעשהו, ידע שנבדו ירד לעפר אם שלמה יגיע לכסא מלוכה, כי למלך אוהב שלום איננו שזה להניחהו על הכסא.

¹ חז"ל אמרו (יומא פ"ג) שמיים שברח דוד מפני אנשלוס נסתלק אביתר מכהונה גדולה ונמנה לדוק לפי ששאל באורים ותומים ולא נענה, ולדוק נענה, וח"כ בצבור זה היה הוא ובו יונתן עם אדניה, כי הנטיח לו להושיבו אל בנו. והרלב"ג כתב, לפי שדוד הקדים לדוק לאביתר כי בכל מקום נזכר אביתר אחר לדוק. ובאמת כי כפי הפשוט נראה שאך בעת המסח שלמה שנית הוסר אביתר מכהונה גדולה כאשר אמרנו לעיל, ומה שנאמר כאן ואת לדוק הכהן נתן המלך תחת אביתר, הכוונה שקיס אותו בפקודת כהונתו.

² חז"ל הגדילו למאד עון החתן הזה ואמרו כמה פעמים כאן קודם שנשא שלמה בת פרעה וכאן לאחר שנשא, ועל לאחר שנשא נאמר, כי על אפי ועל חמתי היתה העיר ההיא למן היום בנו אותה ועד היום הזה (ירמי' ל"ב ל"א). ובפרק הערל נחלקו רבותינו, אם עבר על לאו דלא תתחתן, אבל בזודאי חטא בלאו הבא מכלל עשה שהרי היא היתה מזרית ראשונה, אם לא נאמר שאך לזנות נתכוין ע"ש, ולדבריהם לריבין אנו לפרש ויאהב שלמה את ה' וגומר, (מ"א ג' ג') על דרך אין מוקדם ומאוחר כמ"ש רש"י ס"ג, אבל גם זה יקשה למאד, כי לפי הנראה היה שלמה אהוב ורבויה לה' כל הימים עד לעת זקנתו כאשר הטו הנשים את לבו. והרב ר"י אברבנאל השביל לישר המסילה ואמר חז"ל אם הייתי נמשך בזה כפי הסברא הישרה כפשוט הכתובים, הייתי אומר שלא חטא שלמה כלל בזה, ולדעתו הלאו דלא תתחתן הוא אך בשנעה עמים (כדעת קצת חז"ל) ועל מה שעבר על דור שלישי יבוא להם נקלה ה' (דברים כ"ג ח') אמר חז"ל גם היה מכלל החכמים ז"ל מי שפירש שדור שלישי שאמרה הזורה היה מימות משה. ויש אמתלא לדבריו לפי שהרחקת המלריים לא נוה הקנ"ה מהטעם שנוה בו עמים שהוא סן יחטיאו

מבוא לספר משלי

ז

אף לקח מואביהם עמוניות אדומיות וחתייות כנוכר (במלכים א' י"א א') ער כי היו לו שבע מאות נשים שרות, ושלוש מאות פלגשים (1).

והנה רצה המלך להשיג באמצעי הוזה כמה תועלת לעמו, כי מלבד שהמלכים אשר התחתן בהם השלימו אהו, ובאו עמו בכרית, הנה גם ידע כי המלך עומד לנס עמו בעקבותיו ילכו בראשונה שריו וגדוליו ואח"כ יתר העם, ואם הוא לקח לו נשים נכריות, כמעשהו יעשו גם עבדיו ומשרתיו, ועי"ז גם גויי הארצות יקרבו אליהם אנשי יהודה וישראל, וגם שנאתם גם קנאתם יאבדו וכאחים יחשבו להם (2), ויתנו להם רשיון לאחוז בארצם ולסחרת אותה, כי היו בני ישראל כמפורש בימי שלמה רבים כחול אשר על שפת הים ולא יכול ארץ כנען לשאת אותם, והיו צריכים להתגורר בארצות הגוים, וגם מאותם הנשואים בארצם לא מצאו כלם מחיתם מתכונות הארץ ההיא, כי לא לכלם היו נחלת שרה וזכרם, אף לא פשטו עוד בגדוד לאכול שלל אויביהם כבימי דוד, ומאין יביאו

אותך לי (שמות כ"ג ל"ג) כי אם מפני שהרעו לישראל נהייתם בתוכם, ולפי זה היה ראוי שינעם עליו אותו הדור ויהי' ה' פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים, ומדור השלישי והלאה ירכו לקרבן לה', ולזה אמר לא תתעב מזרי כי גר היית בארצו עב"ל. ועוד כתב שאם גם נאמר, שהכוונה באר הכינוי חז"ל שאך הדור השלישי מן הגר מזרי שיתגייר יבוא בקהל ה', מי הגיד לנו שהחתן בכלל הביאה בקהל, ואומר אני שאינו כ"כ של א' יהי' בישראל לכל דבר כבוד ומעלה להיות שר לבא, או מיושבי סנהדרין, ע"ש כי כל דבריו באמת ולדק נאמרים, וכן הולק בשפתותיו. (1) רבים, הן מבני עמנו, הן מזולתם חשבו כי שלמה היה נאקצ ביון מגולת התחות ונתן לנשים חילו, (גם בן סירא כתב בדברים האלה, אך האיש הזה חי' כמה מאות שנים אחר שלמה וא"כ אין לסמוך על עדות). אולם לכני לא כן ידמה, כי אך יתכן שיהי' בני אדם אשר ישגה באהבת נשים וזנות תקח לבו, תמיד אמרי מוסר להאמר מהאזה אשר היא מזרזים וחרמים, באר עשה זה שלמה בספר משלי וקהלת? הלא בימים ההם דברי הספר ומעשי האופר היו מתאימים, כי אך להקרובים אליו ישים המליץ דברתו, ואך יעז פניו להיות נאה דורש ולא נאה מקיים? ואף כי שאין לספק שכמה משלים דבר המלך להמון עם, ועי"ז נפוצו מעינות חכמתו חולה ובאו כל העמים לשמוע אמרי פיו, וז"ל האם להאמין, שהוא ילמך את רסן תזוקות נפשו, ובמשליו יבקש להאים מתג ומחוסם לתלות העם? הלא כזו בשניו יענה והשומעים יאמרו טול קורה מבין עיניך, אין זאת! נפש שלמה חזקה באר אמרו אך בתענוגות הנאות מפאת היופי והנאה ויתנו גם כבוד (אם גם רק כבוד מדומה) לאיש, ולא באלה אשר יכלו בשר ושאר, וחרפה וכלימה ינחילו לכל האויגים בהם, אולם הסנה בעבורה הרבה נאזו לאין מספר (מלבד אותן שלקח להביא העמים בנריותו) היתה אך להרבות יקר תפארת מלכותו, כי בימים ההם היה כבוד מלכים אם בבית הנשים שלהם היו סגורות היפות בנשים מכל קצוי הארץ, וכל מגמת לב מלך שלמה היתה להיות עליון על כל מלכי הארץ בהוד ביותו והדרו: ועוד נדבר מזה.

(2) ואל תחשוב כי רצה שלמה בזה להדיח את ישראל מעל ה', חלילה לזאת, כי לא היה נשאו להם עד אחר שנתגיירו ואז אין עון ופשע, וז"ל הכרי"א (במקום הנזכר) ואך לא נאמר כן? והנה מלינו רבים מאדום ומזרזים שנתגיירו ונשאו נשים מישראל ולא עברו ועל דת כי לא נמנעו

מבוא לספר משלי

יביאו טרף לבתיהם? ולזה התחכם שלמה לפתוח להם דלתי המדינות אם לשבח בהן, ואם לעשות שם קנין ומסחר, ומוזה הטעם עצמו השתדל המלך להעיר בלב עמו התאמצות אל החריצות הן לערוב מערב, והן לעשות מלאכת חרש וחוישב, ולכן שלח אניות תרשיש בים, למען יביאו בני ישראל את לחמם ממרחק, והיה לו מוצא סוסים ומקוה סוחרים במצרים וככל ארצות, ובהם עשו בני ישראל מסחר רב, כי מלכי החתים ומלכי ארם לקחו מהם כנזכר כל זה (במלכים א' י' וד' הי' ז' ע'), ובהתחברם אל חכמי צור וצידון וגבלים (כי גם אנשי גבל היו חכמים מחכמים כנאמר ביחזקאל (כ"ז ע') זקני גבל וחכמיה היו בך), למדו בני יהודה אומנות שונות להתפרנס בהן⁽¹⁾; גם חשב המלך כי אם יעשו מלאכה במים רבים ילכו מגוי אל גוי ומממלכה אל עם אחר, וגם ישלחו ידיהם בכשרון מלאכת מחשבת, או אז ירפה רוחם הקשה בל יהיו עוד פראי אדם אוהבי מלחמה וחפצי קרב.

ואחרי אשר היתה המלוכה נכונה בידו כל אויביו השלימו עמו ואין שטן ואין פגע בארצו, כי הצמיח כל רשעי ארץ⁽²⁾, החל לפאר הוד מלכותו, בנה בית ה' לשם ולתפארתו, כמוהו

עם זה מהקרא גרים וכו' וכן ראוי שנמשך שמש בני ישראל שלקחו נשים מזרות, והנביא עונדיהו מאדום היה ודוד המלך קדוש ה' נשא את מעכה בת מלך גשור, והתורה התירה בכלל במלחמה אשת יפת תאר, ולא התנה היות זה במלחמה כ"א להתיר הנעילה הראשונה בגיזתה כי אחרי היותה מתגיירה עת מלחמה ועת שלום שנים בהתרה עכ"ל. ואל תשיבני מהא דאמרינן ביבמות דף כ"ד לא ה' מקבלין גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה, וא"כ מאין יקחו להם נשים שנתגיירו? דע שגם לדבריהם ז"ל לא נאנעו בעת ההיא הגוים מהסתפח לבית יעקב כמו שכתבו התוס' שם כ"ד לא בימי דוד וכו' שהקשו מן הגמרא לקמן (ע"ו) שאמרו כי במעשה רלפה בת איה נתוספו ק"ן אלפים גרים על ישראל ותיורכו שאילו נתגיירו מעמך, ויש מספרים שכתוב בהן לא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה אלא נעשו גרים גרורים עכ"ל, ונראה לי, כי לגירסת הזאת נטה הרמב"ם ז"ל שכתב פי"ג מהלכות אסורי ביאה הלכה ט"ו וז"ל ואעפ"כ היו גרים רבים מתגיירים בימי דוד ושלמה בפני הדיוטות והי' ב"ד הגדול מושאין לא דוחין אותן אחר שטנלו ולא מקריבין אותן עד שתראה אחריתם עכ"ל. מכל זה מוכח שאם נתכר לנו שלא מפני הפחד (בימי דוד) ולא מבקשת הגדולה (בימי שלמה) נתגיירו, היו מקבלין אותם, וכן מוכח מהגמרא בפרק הערל (דף ע"ו ע"ב) במאמר מתיב ר"י ויתחתן שלמה וכו' ע"ש כי אין להאריך.

⁽¹⁾ הנט נא וראה קורא הנעים איך התאמץ שלמה כי ישנו יושבי כור עם עם ישראל יזדו, הנה במלכים (א' ט' י"א) נאמר אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים עיר בארץ הגליל, וגליל מחוץ בארץ ישראל כנודע, ובד"ה (ב' ח' ז') כתוב והערים אשר נתן חירם לשלמה בנה שלמה אותם ויושב שם בני ישראל, ואמר הרד"ק במלכים, כי דברי שניהם לדקו, כי שלמה נתן לחירם עשרים עיר בא"י וחירם נתן לשלמה ג"כ עשרים עיר בארצו (ומה שהביא כי חירם נזן לשלמה עשרים עיר, שגגה היא, כי לא נזכר בד"ה מספר הערים כלל) והושיב בהן בני ישראל, ועשו זה לחזק הברית ביניהם ע"כ אין לספק כי נאמר עשה שלמה, והושיב בני ישראל בערי חירם בן עשה לו חירם והושיב לורים בארץ הגליל, ונשלם בזה חשק שלמה כי למדו בני ישראל מהלורים להיות עם שקט ובוטח, אשר לא על חרבן ימיה אך יאכל מתנובת כפיו, וישבע מפרי ידיו.

⁽²⁾ הנה לא מצינו כלל שלחם שלמה עם איש אך בד"ה (ב' ח' ג') נאמר וילך שלמה חמת טובה ויחזק עליה, ורד"ק הבין שלכך אותה, אולם אין זה מוכרח באשר יראה כל משכיל.

במדה לא היה בימים ההם¹) ואח כיתיער לבנון ועוד כמה היכלי עונג בירושלים ובלבנון, גם בנה ערי מבצר וערי מסכנות ערי הרכב וערי הפרשים והערים אשר נתן לו חירם (מלכים א' ט' וד"הי' ז' ח') אף הגדיל מעשיו למעט כרמים ולעשות גנים ופרדסים (קהלת ז') וינשא הדרת כסאו מעל כל מלכי ארץ, והנה אם גם אין להכחיש כי מהשקת נפשו בתענוגים נבחרים ועונג המעולה (אך לא בתאות השפלות והנמאסות כאשר אמרנו פעמים) עשה אח כל זה, בכל זאת נראה שכוון גם להועיל בהם לעמו בפנים שונים, כי היו רבים מדלת העם שלא ידעו מסחר הרוכלים אשר יחסר לחמם, ובפרט מן הגרים ומבני העמים אשר הניחו ישראל בארצם (מ"א ט' כ' נ"ז), ד"הי' ז' ט"ז) וירועכי מרידת העם על הרוב יחל להצמיח כהאנשים האלה אם באין משען לחם ישוטטו בארץ, ולזה השכיל שלמה ללחצם אלהמלאכה ולתת להם לחם חקם. ואין ספק כי בדרך המלך הלכו גם השרים וסגנים וכל איש ידו משגת לבנות ולנטוע ולעשות גדולות, ובזה מצאו רבים די מחיתם, אף הנחיל כבוד לעמו בעושר כבוד מלכותו, וכל אחד החנאה להיות עבד למלך גדול כזה, לו מלכי ארץ מנחה ישיבו, ואיים רחוקים למשמע אוזן יכחשו לו, חכמתו מלאה הארץ, וממזרח שמש ועד מביאו מהולל שמו בגוים.

והנה השיג שלמה מאו"י נפשו, מלא משאלות לבו, הרים קרן עמו עד למעלה, הושיבם בטח תחת גפנם ותאנתם, וכסף וזהב הרבה להם, ישראל עשו חיל ותתנשא מלכותם מעל כל הגוים. אולם שוא בינת אדם, הבל תבונת קרוץ מחומר, אם מה' יסיר לבו ובחקותיו תמאם נפשו כל חכמתו התבלע, וכל עשתונתו יאכדו; ואם גם זמן מה ישכיל ויצליח בדרכיו, יראה טוב בעמלו, ויאמין כי ישגא באחריחו, עד מהרה תקותו נכובה ותוחלתו אבדה, כחלום לילה תעופינה כל עצות נפשו, וכצל תעבורנה מחשבותיו — כי אך ה' יתן חכמה. — ואם גם שלמה לא הלך בשרירות לבו, הן נשען על בינתו יותר מהראוי, נוגה אור השכל היה נר לרגלו, ושמש האמונה אשרת כל האירה מול פניו תמיד, כמו שאמרו חז"ל כי שלמה אול בחר טעמי' דקרא, אמר: אנכי ארבה נשים וסוסים אף כסף וזהב ולא אט מאמרי יושר, וכוה המרה עצת עליון. — ועד מהרה גם אור שכלו כבה ונר תבונתו נדעך, וילך בגיא חשך וצלמות כאשר נבאר.

יתר

¹) אל נא תתמה קורא הנעים על מה שאמרתי בימים ההם, כי באמת בימים הבאים עוד היו בנינים להם יתר זאת מבנין שלמה, כי כן אצרו בפרק הזליל (נ"א) מי שלא ראה ב"המק בבנינו, לא ראה בנין מעולם, מאי היא? (פירוש רש"י איזהו מן הבנינים של שלמה או של נחמי' או של הורדוס), אמר אב"י ואיתמא רב סקלד בנין הורדוס ע"כ, הרי שנתנו יתרון לבנין הורדוס מבנין שלמה.

מבוא לספר משלי

ג

יתר דברי שלמה, כאשר המו הנשים את לבו לעת זקנתו.

אולם טרם נחל לדבר על אודותיו אשר קרהו בעת הזאת, נחקור תחלה על פי דרך השתלשלות הטבע וערך המסובב על הסבה, ונראה איך כמעט יהי' מן הנמנע שלא תקראהו אותו כאלה, ואיך בכל ישעו וחפצו לעשות טוב עם ישראל ולהצלח דרכם, אך הרע לעם הזה והצל לא הצילם; יען בכל עצות אשר שם בנפשו להועיל להם ולתנחילם יש משחחן בהן, וממעני הישועה והצלחה אשר חשב לכרות להם, אך מים זדונים נלוו, מים אשר לא ירוו נפש שוקקה, רק יספו הרוה את הצמאה, ולזה נאמר:

הנה אם גם כלכות מצרים וצור (אשר בהן קנא שלמה, ואנשיה היו לו אנשי מופת) גם הם כרו שוחה לנפישם בבקשות המותרות וחשבונות רבות, עשרם היה שמור לרעתם ורדיפת כבוד המדומה המר את כבודם בקלון, כנודע זאת לכל יודעי העתים, אף כיהיתה זאת לצור מכשול ואבן נגף ליהודה ובית ישראל, כי הגוים האלה התנשאו מעט מעט, ולאט לאט צעדו על מעלת סולם ההצלחה, אולם שלמה חפץ להרים מאשפות אביוני עמו, ולהושיכם על גפי מרומי האושר כמו רגע והוא לא תצלח. איש אשר הסכין מנעוריו לאכול מפרי גנו ולהשביע רעבונו מחלב עזים והכיאת בקר מגו כבשים יחם ובעשבות הרים ירפד יצועו, משכנו בבתי חמר, וענפי עצים לו מחסה מחורב ביום וקרח בלילה מזרם ומטר, אם נפתע פתאום יושם בהיכל עונג מלא כל טוב, מעדני מלך יעלו על שלחנו ומשתו יין רקה, יכסה רקמה ומשי, ישכב על מטת שן על הטובות אטון מצרים, היאושר באלה? הירע להשתמש בהם כראוי, עד כי יתנו עונג קים לנפשו? או אם נקוה מעם אשר בימים לא כבירים (כימי שמואל) היתה רבע שקל כסף עוד בתנה הגונה לנביא ה' (ז' א' ט' מ'), כי יצליחו ועוד יאהוו בדרך המוסר אם יצברו כסף כחול הים ואין קצה לאצרותיהם. הלא עם כזה חרד פלאים ויפרע כל מוסר וילך מדחי אל דחי עד יחדל מהיות עוד גוי וממלכה, וכן השחית באמת כבר בימי שלמה העם את דרכו. ורוב דברי קהלת מיוסדים על מפלת העם במצבו המוסרי, כי תחת שהיו מקודם תמימי דרך לא יבינו לעשות רע ודברי אמת בלבכם כמנהג אכרים ורועים, עתה, כאשר נהיו לכנענים אך שוא ידבר איש את רעהו, ואבדה אמונה מן הארץ, כמו שאמר: אדם אחד מאלף מצאתי (קהלת ז' כ"ז), גם עזבו מדת הסתפקות ורדפו אחר המותרות אם ללכת אחרי שרירות לבם להרבות בתענוגים לכלות נפשם וישארם, ואבד העושר ההוא בענין רע (ז' ס' י"ג) ואם לאסוף ולאגור הון עתיק אך לדאבון נפש ולכלות עינים, כל ימיו בחשך יאכל וגו' (ז' ס' י"ו) ומשהי הכונות ההפוכות האלה פרח ציץ הזדון ורבה רעת האדם, כי לעת כזאת הכסף יענה את הכל וכלו אוהב שחר ורדף שלמונים להטוח אדם בריבו ולעשוק דלים, כמו שאמר מקום המשפט שמה הרשע, ומקום הצדק שמה הרשע (ז' ג' ט"ז), גם אמר וראיתי והנה דמעת העשוקים וביד עושיקהם כח וגו' (ז' ד' א'); ומזה הסתעף ג"כ כי כעם הפרוע הזה, השם כוחב כסלו, הי'

הכת

ט מבווא לספר משלי

הכח והממשלה אך לעשירי העם, אם סכל או חכם צדיק או רשע יהי, ולזה רבים מקטני ארץ החנשאו מעלה מעלה אם עשו חיל, ונכבדים הושפלו לעפר אם ירדו מנכסיהם; וגם על זה התאונן המלך באמרו (שס י' ז') „ נתן הסכל במרומים רבים ועשירים (מלפנים) בשפל ישבו, ראיתי עבדים על סוסים, ושרים הולכים כעבדים על הארץ. ” וכי לא יראה, כי בזה נשחת תקון הקבוץ, והצלחת האומה נכחדה.

והנה ער כה מצא המלך עונג בתענוגות בני אדם, יען לכו השיאהו, כי ברכ עושר וכבוד הדר מלכותו אך טוב עשה עם ישראל והצליח את עמו; אולם עתה כאשר ראה מה אחריתם וכי רע ולא טוב גמל להם, ובכל השתדלותו להטיב להם אך פרעו לשמצה, ידע והבין כי לא זאת המנוחה, ולא זאת המרגוע, וכי לא בעבור זה הושם אדם עלי אדמה, ולא זאת התכלית בעבורה שולח הנה, כי ה' עשה את האדם ישר, ולזה יתעו בחרו לא דרך אם יבקשו חשבונות רבות, ולכן קץ בחייו ומאם במחמדי תבל ואמר הכל הכלים הכל הכל, במר רוחו וועף נפשו נפל במהמורות הספקות והטענות, צלל בים החקירה מה שאחר הטבע (ועטעפעהייק) והעלה חרס בידו לאמר כי הכל בידי שמים גם צדקת הצדיק ורשעת הרשע (ועיין במנוח השני לקהלת, כי שם הראיתי לדעת שיש לי על מה לסמוך גם כדמ"ז ניחמי הדעת הנפסדת הזאת לשלמה¹), ולכן אין לתמוה אם לעת כזאת ה' ביד נשיו להטות את לבו ונתן להם רשיון מאת המלך לבנות כמות לאל נבר, כי לדעתו לא ירים איש את ידו ואת הגלו אם לא על פי גזרה קדומה אשר אין לשנותה בשום אופן².

ואל יפלא בעיניך איך שלמה ירד ירה, אשר נראה אליו ה' פעמים, והוהיר אותו ללכת בדרכיו ולדבקה בו, יאמין בשוא נחעה, כי האדם מוכרח בטבעו הן לטוב הן לרע; כי דע לך קורא הנעים שאין לך אמת ברור בעולם אשר אין לאל יד עכל אנוש לספק באמיתו אם הוא כבר נכוד בסבך החקירות. והנה ה' נראה אל שלמה

¹ ולדעתי כל המאמר הסתום בניין אשמדאי (בפרק מי שאחזו) שנלע לשלמה, כאשר הסיר מוסרותיו, ונתן לו הזותם שחוקק עליו יה יה, הוא כמו משל לתאזת החומרות ודעות נפסדות אשר השליטו שלמה על נפשו, ולא אשר אותן עוד בזמנו של הקנ"ה שהוא האמונה והחורה, אולם אנכי לא נקראתי הנה לבאר משלי קז"ל.

² כבר הסכימו חכמי התלמוד, ואזריהם כל המפרשים מבני עמנו, כי שלמה לא עבד ע"ו, אך נתן יד לכושעים, ובה חטא חטאה גדולה. גם החכם (יוסטו) נטה לדעת הזאת, והביא ראיות נכונות למבין, ואמר כי הוא דבר קדש לא שצרום כל המפרשים והמעתיקים עד עתה, אף הביא סמך לדבריו מן הפסוק ולא היה לבנו שלם כלבב אביו, ודרש ממש כדמ"ז (צנת דף נ"ו) כלבב דוד אביו הוא דלז היה מחטוף נמי לא חטא עיין בדבריו. אולם כבר הקימתי לשאל מן אביס בן רחבעם אשר גם עליו נכתב כדברים האלה (מ"א ט"ו ג'), (עיין בהערה למנוח השני לספר קהלת). אך אולי יש להבדיל דברי חז"ל אם לאמר שהם סמכו על כחונ הנאמר אשר זה (מ"א י"א ו') ולא מלא אחרי ה' כדוד אביו, ומלאין לז מלא בודאי ששמע על סר מכל וכל מדרך ה'.

מבוא לספר משלי

שלמה גם כנבעון גם בירושלים אך בחלום וחזיון לילה כנוכר (נמלכיס א' ג' ה', ונד"הי נ' י' י"ג), וחשב שלמה עתה כי אולי גם החלום הזה בא ברב ענין, ולא ה' פעל כל זאת.

והנה אין לספק שכאשר נולדו על ברכי רעיוני שלמה בנים כחשים כאלה, שוב לא שח עוד לבו לעסקי המלוכה והנהגת המדינה, ועוב הממשלה ביד שריו ועבריו, באמרו: מה יוסיף ומה יתן לי להעמיק עצות ולחשוב תחבולות לטובת עמי, את אשר חרות עלי לוח העתות יבוא עליהם, ובכל חכמתי וכשרון מעשי כל אקדם ולא אאחר את פתגם הגזרה הקדומה, לא אוסיף אף לא אגרע ממנה י'.

ובשתי הרעות אשר עשה הסב את לב העם אחורנית; כי כאשר הרשה לנשיו לבנות כמות לאלהיהן, חלל את מקדש ה' אשר הי' יקר מאוד בעיני העם. ובעבורו היתה יראת המלך הבונה אותו על פניהם כאשר בארנו, ואף כי לדעת חז"ל (מסכתין ק"א נ') הביא רש"י בפסוק סגר את פרץ עיר דוד (מ"א י"א כ"ז) וז"ל שהי' הפרץ אחורי המלוא אמר לו (ירבעם לשלמה) אביך פרץ פרצות בחומה ליכנס בו עולי רגלים, ואתה גדרת אותם לעשות אנגריא לבת פרעה, להושיב שם עבדיה ומשרתיה ע"ש. ואין ספק כי ירע זאת בעיני העם עד מאוד אם המלך ישלח ידו במקדשם מלבד הנזק אשר יגיע לעם אם המלך ירפה אותם באמונת אבותיהם. ובאשר לא אחזה עוד ידו כשכט המלוכה, ושריו ועבריו רדו בעם כאות נפשם, נתן את יעקב למשיכה וישראל לבוזים; ולכן בעוד שלמה חי, כבר שמו את עיניהם על ירבעם, כי נודע להם נבואת אחיה השילני. ומיד אחר מיתתו שלחו אל ירבעם מצרימה וקראו לו (וכן הוא דעת הרד"א עיין מ"א פרשה י"א ותחלת פרשה י"ב), ושלמה ידע זאת, ולכן בקש להמיתו. גם בעיני הגוים חולל שמו כאשר ראו שהממלכה עתה בלתי נכונה בידו, וגדודי הדרד ורוזן בן אלידע פשטו בארץ כנוכר (נמ"א י"א), גם מצאו ירבעם והדרד אויבי נפש שלמה פליטה אצל מלך מצרים בעל ברית שלמה בו בטח. ורד"א אמר, כי לעת זקנת שלמה, חדלו אניות אופיר מלהביא עוד זהב בארצו, ולזה הוכרח לתת כס על הארץ.

והנה אין לספק, כי מכל הרעות אשר מצאוהו סר רוחו, היה זעף ושומם עוד כל ימי מלכותו, כי לפי הנראה לא שב עוד לאיתנו ככראשונה, והוא כדעת האומר מלך והדיוט. והנך רואה, כי בשאר מלכי ישראל הכשרים ועמדו בצדקם מהחלה ועד סוף ספר הכתוב מענין קבורתם, באסא נאמר (ד"הי נ' ט"ז י"ד) וישכיבהו במשכב אשר כלא בשמים וזנים כרקחים במרקחת מעשה וישרפו לו שריפה גדולה, בחזקיהו (שס ל"ג ל"ג) וכבוד עשו לו בכוהו, וביאשיהו (שס ל"ה כ"ד כ"ה) וכל יהודה וירושלים מתאבלים

¹ ואולי זה כוונת חז"ל באמרם שהי' מלך והדיוט או מלך והדיוט ומלך, כי אחרי שפנה את עצמו מענייני המלוכה הרי הוא כהדיוט, ובאופן הזה נוכל לבאר המאמר שמלך על ישראל ואח"כ על ירושלים ואח"כ על מטתו ולבסוף על מקלו. אולם כבר אמרתי, כי לא נאמתי לפרש דברי אגדות, ואניח המלאכה הזאת לגדולים חקקי לב בעלי הדרכים.

מבוא לספר משלי

מחאבלים על יאשיהו ויקונן ירמיה' על יאשיהו וגו', אולם בשלמה אשר הגדיל לעשות, בא אך ויקבר בעיר דוד (מ"א י"א מ"ג) ולא זולת זה, וזה לדעתי לעד נאמן כי גם אחרי מותו ה' נקלה בעיני העם מהטעמים אשר בארתי.

אח זה ראיתי לשער בנפשי מדברי שלמה הראשונים והאחרונים כפי עדות הכתוב, משפט השכל וקבלת הו"ל, וחוט המשולש כזה לא במהרה ינתק.

ועוד אמרו הו"ל, כי שלמה תקן ערובין ונטילת ידים לקודש, וגזר על השניות לעריות, גם תקן הולכי דרכים מותרים ללך בשעלים אשר בשדות משבלו הפירות עד שחרד רביעה ראשונה כמו שכתב הרמב"ם (נמוקין פ"ה); אולם מה שספרו לנו הו"ל עוד מממשלת שלמה על השדים והרוחות, ומדבריו אשר דבר עם אשמדאי ועם מלאך המות, דברי אגדה הם אין להם שרש וענף בפשטות הכתוב ולזה אין לי עסק בהם¹.

ועל אודות תרגומי ובאורי אשמרה דרכי לשום מחסום לפי, כי מה יוסיף ומה יתן לשון המחבר, אם ימליץ בעד ספרו, מי יאמין לקילו? וגם המחברים אשר ישימו מקום (טטטנדפונקט) לקורא לאמר: פה עמוד עמדי ומפה תראה את מחברתי באופן נכון וראוי, גם אלה שגו, יען הקורא לא ישית לבו לדבריהם, אך ילך במקום שנפשו חפצה ושם לכראה עיניו ישפוט. ולכן את אודיעך, כי חלילה לי מאלקים, להתפאר ולהתנשא על החכם השלם רא"א, ורק כנגם על גבי ענק הייתי בעיני חמיד, ואם גם לפעמים (לפי דעתי) הטכתי לראות ממנו (כי לולא שכן אדמה הלא יחשב לי החכור הזה לאולת וכלימה), הוא רק יען בין כתפיו אשכון, ואם יורידני האיש הגדול הזה מעל שכמו, ידעתי כי כל אניע אל קרסוליו. ולכן שטתי לפניך קורא הנעים, כל דברי החכם הנ"ל בהקדמה ראשונה (מלבד הדברים בהם יכונן אל תרגומו ובאורו), מבלי לגרוע מהם. ואך במקומות מעטים לא יכולתי לעצור ברוחי מלהעיר נפש הקורא, אם היתה אתי רוח אחרת, כי אהוב את סאקראטעס ופלאטא, והאמת על כלם, והבחר יבחר.

פראג בחדש זיו ת"ק צ"ד לפ"ק.

וואלף ברמ"ל נ"ע.

¹ אך דע כי מליכי ערביים ופרסיים הניאו בספורי הנליהם (וערבען חונד פארזעבען) דברים רבים ועלומים מממשלת שלמה על העליונים, ובפרט הרבו לספר מנח גבורת חותמו (סאקראטעס רינג) אשר בו יחתום הרוחות אשר בשמים ממעל ובארץ מתחת, והיא דומה ממש לעזקתא שחקיק עליו יה יה שהניאו ז"ל. בפרק מי שאזו באזר זכרתי, ולא ידעתי איזה עבר דוח הספורים האלה על המלכים ההם.